

Sygn. akt IV CSK 129/09

POSTANOWIENIE

Dnia 24 września 2009 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

SSN Mirosława Wysocka (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Barbara Myszka

SSN Dariusz Zawistowski

w sprawie z wniosku G.D.

przy uczestnictwie J.R., [...],

o stwierdzenie nabycia spadku po J.M. i K.M.,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej

w dniu 24 września 2009 r.,

skargi kasacyjnej uczestniczki postępowania J.R.

od postanowienia Sądu Okręgowego w T.

z dnia 9 kwietnia 2008 r., sygn. akt [...],

**uchyła zaskarżone postanowienie w części dotyczącej
dziedziczenia wchodzącego w skład spadku po K.M. udziału w
gospodarstwie rolnym (punkt 2) i w tym zakresie przekazuje
sprawę Sądowi Okręgowemu w T. do ponownego rozpoznania
oraz rozstrzygnięcia o kosztach postępowania kasacyjnego.**

Uzasadnienie

Postanowieniem z dnia 12 grudnia 2007 r. Sąd Rejonowy w T. stwierdził, że spadek po J.M. zmarłym w dniu 15 października 1976 r. nabyli na podstawie ustawy żona K.M. oraz dzieci J.M., W.M., J.M. i E.M., przy czym wchodzący w skład spadku udział w gospodarstwie rolnym dziedziczą żona i syn E.M. oraz stwierdził, że spadek po K.M., zmarłej w dniu 29 listopada 1992 r., nabyły na podstawie ustawy dzieci J.R., T.D. (syn A. i K.), J.M., W.M. i J.M., a wchodzący w skład spadku udział w gospodarstwie rolnym nabyli na podstawie ustawy J.R., W.M., A.D. i T.D. (syn A. i K.).

W zakresie orzeczenia o dziedziczeniu udziału w gospodarstwie rolnym po K.M. Sąd Rejonowy oparł rozstrzygnięcie w stosunku do W.M. na tym, że prowadził on spadkowe gospodarstwo, a w stosunku do trojga pozostałych spadkobierców na przesłance trwałej niezdolności do pracy.

Uwzględnivszy częściowo apelację uczestniczki M.M., żony zmarłego w 2005 r. W.M., Sąd Okręgowy w T. postanowieniem z dnia 9 kwietnia 2008 r. zmienił orzeczenie Sądu pierwszej instancji w części dotyczącej dziedziczenia udziałów gospodarstwie rolnym. Jako spadkobierców udziału w gospodarstwie po J.M. Sąd Okręgowy wskazał K.M., E.M. i W.M., a po K.M. – W.M., J.M. i A.D., odpowiednio do tych zmian określając ich udziały.

Uzasadniając zmianę orzeczenia w części dotyczącej dziedziczenia udziału w gospodarstwie rolnym, wchodzącym w skład spadku po K.M., Sąd Okręgowy stwierdził, że trwała niezdolność do pracy, stanowiąca określoną w art. 1059 pkt 4 k.c. przesłankę dziedziczenia gospodarstwa rolnego, która została przyjęta przez Sąd Rejonowy za podstawę uznania uprawnień do dziedziczenia uczestników J.R., A.D. i T.D., zachodzi tylko w odniesieniu do A.D. Stosownie do § 3 Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 12 grudnia 1990 r. w sprawie warunków dziedziczenia ustawowego gospodarstw rolnych (Dz.U. Nr 89, poz. 519 ze zm.), spadkobierców gospodarstwa rolnego uważa się za niezdolnych do pracy w wypadku zaliczenia do I lub II grupy inwalidów. Takiemu kryterium odpowiadał jedynie A.D., natomiast J.R. i T.D. byli zaliczeni do III grupy inwalidów, co „wyklucza ich z grona

spadkobierców gospodarstwa rolnego”. Uprawnionym do dziedziczenia gospodarstwa był natomiast W.M., jako stale pracujący przy produkcji rolnej.

Postanowienie Sądu Okręgowego zostało zaskarżone przez J.R. w części zmieniającej postanowienie Sądu Rejonowego co do dziedziczenia udziału w gospodarstwie rolnym, należącego do spadku po K.M.

Skarga kasacyjna opiera się na podstawie naruszenia prawa materialnego przez niewłaściwe zastosowanie art. 1059 pkt 2 k.c. w zw. art. 1064 k.c. i § 1 rozporządzenia z dnia 12 grudnia 1990 r. oraz na podstawie naruszenia przepisu postępowania - art. 670 § 2 k.p.c. przez niezbadanie z urzędu, czy skarżąca należy do innej (niż trwale niezdolne do pracy) kategorii osób wymienionych w art. 1059 k.c. Według skarżącej, posiadając przygotowanie zawodowe do prowadzenia produkcji rolnej, spełniała inną, niż zakwestionowana przez Sąd Okręgowy, przesłankę dziedziczenia gospodarstwa rolnego.

Sąd Najwyższy rozważył, co następuje:

Sądy obu instancji rozpoznawały sprawę pod rządem art. 670 k.p.c., który został zmieniony dopiero z dniem 1 października 2008 r., czyli po wejściu w życie ustawy z dnia 24 sierpnia 2007 r. o zmianie ustawy – Prawo o notariacie oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 181, poz. 1287), przy czym - stosownie do art. 6 ust. 2 w zw. z art. 3 pkt 8 ustawy – przepis ten stosuje się w dotychczasowym brzmieniu nawet po jej wejściu w życie, jeżeli spadek został otwarty przed dniem 14 lutego 2001 r.

Art. 670 § 2 k.p.c. stanowił, że sąd bada z urzędu, czy w skład spadku wchodzi gospodarstwo rolne oraz którzy ze spadkobierców powołanych z ustawy do spadku odpowiadają warunkom przewidzianym do dziedziczenia gospodarstwa rolnego.

W postępowaniu o stwierdzenie nabycia spadku rola sądu jest determinowana ustawowym nakazem działania z urzędu, a rozstrzygnięcie zapada niezależnie od wniosków i stanowiska stron, lecz stosownie do wyników postępowania dowodowego oraz norm prawa materialnego, mających zastosowanie w danym stanie faktycznym.

Obowiązek działania sądu z urzędu powoduje, że w każdej takiej sprawie sąd musi ocenić, czy to, co zostało zaoferowane przez strony jest wystarczające do prawidłowego stwierdzenia, kto nabył spadek, a także kto dziedziczy gospodarstwo rolne. Jak konsekwentnie przyjmuje się w orzecznictwie Sądu Najwyższego (por. uchwałę z dnia 24 października 2001 r., III CZP 64/01, OSNC 2002, nr 5, poz. 61 i powołane w jej uzasadnieniu orzeczenia), ten obowiązek sądu nie oznacza, że ma on zastąpić uczestników w wykazywaniu okoliczności istotnych dla stwierdzenia ich praw. Jeżeli jednak sąd uzna, że zgłoszone dowody nie są wystarczające dla wypełnienia wynikającego z art. 670 k.p.c. obowiązku sądu spadkowego, może nałożyć na uczestnika określone obowiązki dowodowe, egzekwować ich wykonanie i ewentualnie zastosować konsekwencje procesowe ich niewykonania. Jednakże przede wszystkim sąd obowiązany jest określić konieczny zakres okoliczności podlegających badaniu w stanie faktycznym sprawy.

Jeżeli przedmiotem dziedziczenia jest gospodarstwo rolne, dla ustalenia kręgu uprawnionych spadkobierców konieczne jest określenie przesłanek, które właściwa norma prawa materialnego uznaje za warunki dziedziczenia gospodarstwa. Te przesłanki wyznaczają z kolei okoliczności faktyczne wymagające ustalenia ze względu na to, że będą stanowić podstawę zastosowania przepisu. Przesłanki te determinują zatem zakres obowiązkowych dociekań sądu oraz obowiązków dowodowych zainteresowanych.

Spadek po K.M. otworzył się pod rządem art. 1059 k.c. w brzmieniu ustalonym przez ustawę z dnia 28 lipca 1990 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny (Dz.U. Nr 55, poz. 321). Przepis ten przewidywał cztery warunki ustawowego dziedziczenia gospodarstwa rolnego, z których każdy samodzielnie był wystarczający do stwierdzenia dziedziczenia gospodarstwa. Rozumienie tych warunków zostało szczegółowo zdefiniowane w powołanym przez Sąd rozporządzeniu z dnia 12 grudnia 1990 r. Gospodarstwo rolne dziedziczyli z ustawy spadkobiercy, którzy w chwili otwarcia spadku stale pracowali bezpośrednio przy produkcji rolnej, albo mieli przygotowanie zawodowe do prowadzenia produkcji rolnej, albo byli małoletni, bądź pobierali naukę zawodu lub uczęszczali do szkół, albo byli trwale niezdolni do pracy.

Jak wskazano, przesłanki te miały charakter samodzielny i równorzędny.

Wykluczenie zatem spadkobiercy z kręgu uprawnionych do dziedziczenia gospodarstwa rolnego następowało wtedy, gdy nie spełniał on żadnego z warunków określonych w art. 1059 k.c. Dlatego błędne jest stwierdzenie przez Sąd Okręgowy, że fakt, iż skarżąca nie spełnia przesłanki określonej w 1059 pkt 4 k.c., wyklucza ją z grona uprawnionych do dziedziczenia gospodarstwa rolnego. Taka konkluzja nie mogła nastąpić bez wyjaśnienia, czy nie spełniała ona żadnego innego warunku przewidzianego w tym przepisie.

Okoliczności sprawy przekonują o zasadności kasacyjnego zarzutu naruszenia przez Sąd art. 670 § 2 k.p.c., obligującego do zbadania warunków przewidzianych do dziedziczenia gospodarstwa rolnego. Sąd pierwszej instancji przyjął za wykazaną przez uczestniczkę przesłankę określoną w art. 1059 ust. 4 k.c. i uznał ją za wystarczającą do stwierdzenia nabycia przez nią udziału w gospodarstwie. Skarżąca, która uzyskała korzystne rozstrzygnięcie, nie była w tej sytuacji procesowej postawiona wobec potrzeby wykazywania innej przesłanki.

Obowiązkiem Sądu odwoławczego kwestionującego podstawę tego rozstrzygnięcia było wyjaśnienie, czy uczestniczka nie spełnia innego z warunków. Minimum w zakresie tego obowiązku stanowiło uzyskanie w tej kwestii stanowiska (twierdzenia) zainteresowanej, koniecznego do podjęcia właściwych decyzji procesowych.

Raz jeszcze trzeba podkreślić, że obowiązek Sądu wynikający z art. 670 § 2 k.p.c. to obowiązek zbadania, czy aspirujący do dziedziczenia gospodarstwa rolnego odpowiada któremukolwiek z warunków określonych w art. 1059 k.c. Sąd apelacyjny ma zawsze obowiązek właściwego zastosowania prawa materialnego i w pełnym zakresie (jedynie w granicach zaskarżenia) ocenia sprawę pod względem prawnym.

Wobec tego, że normą prawa materialnego stanowiącą podstawę orzekania był art. 1059 k.c., odmowa jego zastosowania mogła nastąpić po stwierdzeniu braku (niewykazania) żadnej z przesłanek. Takiej oceny prawnej Sąd nie dokonał, naruszywszy tym samym art. 670 § 2 k.p.c. w sposób mogący mieć istotny wpływ na wynik sprawy.

Skutkiem tego zaniechania jest brak ustaleń faktycznych, który uniemożliwia w obecnym stanie sprawy ocenę przez Sąd Najwyższy zarzutu naruszenia prawa materialnego przez nie zastosowanie art. 1059 pkt 2 k.c.

Z omówionych względów Sąd Najwyższy uwzględnił skargę kasacyjną i zaskarżone postanowienie uchylił, stosownie do art. 398¹⁵ § 1 k.p.c.